

Kirsch, Otakar

Julius Leisching a jeho podíl na organizaci muzejnictví v Předlitavsku

Studia historica Brunensia. 2010, vol. 57, iss. 1, pp. [15]-29

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115333>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

OTAKAR KIRSCH

JULIUS LEISCHING A JEHO PODÍL NA ORGANIZACI MUZEJNICTVÍ V PŘEDLITAVSKU

Abstract

The presented article evaluates the importance of interest groups of museum workers concerned with museology development in Austro-Hungarian Empire of the early 20th century. It analyses the decisive contribution of the director of the Museum of Applied Arts in Brno – Julius Leisching (1865–1933) to their formation and follow-up development.

Key words

Moravian and Austrian museology, Julius Leisching, museums associations, cultural history of the Czech Lands, German population in Moravia

Již v dávné minulosti lidé vytvářeli vnitřně strukturovaná uskupení, která podle vlastního programu provozovala aktivity za účelem prosazení společných zájmů.¹ Mezi nimi měly vždy významné zastoupení také profesní organizace.² V muzejnictví jako relativně mladém oboru lze tyto formy sdružování vysledovat až ve druhé polovině devatenáctého století,³ při-

¹ Problematika zájmových skupin je natolik široká, že její celkové zpracování prozatím chybí. Kromě sociologie a historie se jí v poslední době dostává významné pozornosti ze strany politikologie, která zkoumá vztah tohoto typu sdružení k politickým stranám. F i l a , Petr: *Definice zájmových skupin. K některým teoretickým problémům politologického výzkumu organizovaných zájmů*, Politologický časopis 1, 1999, s. 52–59; B r o k l , Lubomír a kol.: *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky*. Praha 1997.

² Například francouzský sociolog Émile Durkheim kladl jejich počátky do období vzniku řemesel a nachází jejich příklady především v antické kultuře. D u r k h e i m , Émile: *Společenská dělba práce*. Brno 2004, s. 12–13.

³ Kromě britské muzejní asociace (Museums Association, založena 1889) působily v té době patrně i muzejní svaz v Uhrách, podporovaný státem, a také dobrovolné

čemž k jejich hlavnímu rozvoji došlo především ve století dvacátém. Jednou ze zemí, kde byla otázka vzniku takovýchto uskupení intenzivně diskutována, se stalo i Rakousko-Uhersko. Zatímco o úsilí českých muzejníků jsme v tomto směru dostatečně informováni,⁴ aktivity jejich německých kolegů stále zůstávají, přes některé dílčí zmínky, spíše stranou zájmu českých i rakouských historiků a muzeologů. Přesto to byli právě příslušníci německého etnika, kdo na území tehdejšího Předlitavska poprvé v praxi realizoval myšlenku muzejních svazů, jež měly v následující době sehrát jednu z rozhodujících rolí při formování místního muzejnictví. Za ústřední postavu těchto snah pak lze označit tehdejšího ředitele Moravského uměleckoprůmyslového muzea (Mährisches Gewerbemuseum, též Erzherzog Rainer-Museum für Kunst und Gewerbe) Julia Leischinga (1865–1933). Právě analýzou jeho podílu na vzniku zájmových organizací muzejních pracovníků v habsburské monarchii a role, které v nich následně zastával, se zabývá tento článek.

Muzejní svazy a jejich role ve vývoji muzejnictví v habsburské monarchii

Skutečnost, že se do čela muzejnictví v rakouském soustátí a později i v období první republiky dostaly právě profesní zájmová uskupení muzejních pracovníků, souvisela hned s několika faktory. Za asi nejdůležitější z nich je možné považovat značnou roztržičnost tohoto oboru, atomizovaného do řady navzájem nekomunikujících ústavů, mezi nimiž existovaly značné rozdíly v zaměření i kvalitě muzejní práce. Zvláště citlivě byla většinou tehdejších muzejníků vnímána především absence vrcholné autority,

sdužení skandinávských muzeí. L e i s c h i n g , Julius: *Zweck und Grenzen der Museen. Zum dreissigjährigen Bestande des Verbandes österr. Museen*, Salzburger Museumsblätter 9, 1930, č. 4/5, s. 1. Kromě nich v devatenáctém století začal rozvíjet své aktivity i tzv. mezinárodní muzejní svaz. Ten sdružoval odborníky zvláště z německy mluvících zemí, nicméně na jednáních byli přítomni i muzejníci z Dánska, Anglie, Francie, Holandska, Švédska, Švýcarska, Norska. Důležitou motivací jeho vzniku měla být údajně prevence proti činnosti padělatelů (L e i s c h i n g , Julius: *Museumskurse*, Museumskunde 1, 1905, č. 2, s. 93), svazová zasedání se však zabývala i problematikou uměleckého průmyslu, konzervování a instalace muzejních předmětů. P a z o u r e k , Gustav E.: *Kleine Mitteilungen: Zwei Museumskongresse*, Mitteilungen des nordböhmisches Gewerbe-Museums 22, 1904, s. 114.

⁴ Š p é t , Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*. Brno 2004², s. 48–55; t ý ž : *Vznik Svazu československých muzeí*, Muzejní a vlastivědná práce 9, 1971, s. 90–102; t ý ž: *Úvahy o koncepci našeho muzejnictví na sklonku 19. století*, Tamtéž 5, 1967, s. 91–95.

ať už v podobě vůdčí instituce či závazného právního předpisu⁵, které by stanovily jasná pravidla pro jejich fungování. Protože na tuto funkci v rámci západní části monarchie rezignovaly jak státní orgány,⁶ a až na některé ojedinelé pokusy, tak také úřady jednotlivých zemí,⁷ museli se této iniciativy chopit samotní muzejníci. I když značná část z nich alespoň zpočátku očekávala, že roli určitého arbitra, jenž by o stěžejních záležitostech v oblasti muzejnictví rozhodoval, převezmou centrální muzejní instituce, situace se vyvíjela poněkud jinak.⁸ Po určitou dobu se tak, zvláště v českém prostředí, muzejní pracovníci pokoušeli o určité alternativy,⁹ záhy se však hlavní

⁵ Některá legislativní opatření se sice muzejnictví přímo dotýkala už v této době, nicméně vlastní zákon ošetřující výhradně muzejní záležitosti vyšel až v socialistickém Československu v roce 1959. O něm podrobněji: Š p é t , Jiří: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988, s. 138–148.

⁶ Do záležitosti muzeí v této době částečně zasahovala v polovině devatenáctého století státem zřízená Ústřední komise pro průzkum a uchování stavebních a historických památek (Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale), což souviselo s neujasněným stanovením přesné hranice mezi muzejnictvím a památkovou péčí. O tom svědčí i široké vymezení pojmu památka u jednoho z nejvýznamnějších představitelů památkové péče v Rakousko-Uhersku Aloise Riegla, který shodou okolností pracoval v letech 1887–1897 ve vídeňském Muzeu pro umění a průmysl. Přetisk a překlad jeho článku zabývajícího se touto tematikou *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung* lze nalézt v edici Alois Riegl (1858–1905). *Moderní památková péče*. Ed. Ivo Hlobil. Praha 2003, s. 8–75. Intenzivně se problematice muzejnictví věnoval také jeho žák Max Dvořák, který se v některých svých článcích uveřejněných v *Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege* zabýval i zevrubnou analýzou stavu vlastivědného muzejnictví v Předlitavsku. Asi podstatnější je v souvislosti se zkoumaným tématem jeho rozlišování mezi muzejními předměty a památkami, které podle něj měly, na rozdíl od muzeálií, zůstat zachovány ve svém původním prostředí. D v o ř á k , Max: *Katechismus památkové péče*. Praha 2004², s. 34.

⁷ Jedinou výjimkou se stal v literatuře často zmiňovaný výnos moravského zemského výboru č. 19.257 z 6. března 1908, který byl výrazným pokusem zemských orgánů zasáhnout do dosavadní organizace muzejnictví na Moravě. Cílem celé akce iniciované patrně představiteli Moravského zemského muzea (dále jako MZM) bylo dosadit do čela zamýšleného sdružení místních muzeí právě tento nejstarší a největší moravský ústav. Záměr se ale realizovat nepodařilo. České znění výnosu viz např. H e l f e r t , Jaroslav: *Na nové dráhy. Nástin minulosti a úkolů zemského muzea moravského v Brně*, Věstník moravského muzea zemského v Brně 1, 1921, č. 1–3, s. 16–17.

⁸ V českém prostředí o této problematice Š p é t , Jiří: *K vývoji vztahů mezi Národním muzeem a venkovskými muzei let devadesátých*, Muzejní a vlastivědná práce 3, 1965, s. 88–90. MZM bylo sice v tomto směru o něco iniciativnější, nicméně jeho záměr se také neuskutečnil. Viz pozn. č. 7.

⁹ V Čechách tak úlohu hlavního organizátora a koordinátora tzv. venkovských muzeí musely na poměrně dlouhou dobu převzít sjezdy muzejních spolků a pracovníků. O nich souhrnně Š p é t , J.: *Přehled vývoje českého muzejnictví*, s. 48–55.

mi představiteli muzejní organizace staly právě muzejní svazy.¹⁰ V období monarchie se jednalo zejména o Svaz rakouských uměleckoprůmyslových muzeí (Verband österreichischer Kunstgewerbemuseen, dále jako VöK)¹¹ a v moravském prostředí pak Svaz německo-moravských místních muzeí (Verband deutsch-mährischer Ortsmuseen, dále jako VdmO),¹² na jejichž činnost pak za první republiky navázal nejen Svaz německých muzeí pro vlastivědu v Československé republice (Verband der deutschen Museen für Heimatkunde in der Tschechoslowakischen Republik, dále jako VdMH),¹³ ale nepřímo i svaz český (Svaz československých muzeí, dále jako SČM).

- ¹⁰ Snahy ustanovit muzejní svaz měly v českém prostředí poměrně dlouhou tradici. Úsilí v tomto směru vyvíjeli především Albin Stocký a Josef Kazimour. Jedním z hlavních důvodů, proč se český svaz v této době nekonstitoval, mohlo být i případné odmítnutí ze strany pražských muzeí. F. P.: *Z činnosti českých muzeí: K článku o svazu muzeí*, Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze 18, 1910, č. 2, s. 60. Za zmínku stojí i některé části korespondence mezi Josefem Františkem Svobodou a Jaroslavem Helfertem, ze kterých vyplývá, že oba tyto muzejníci usilovali o vznik čistě českého muzejního svazu na Moravě, jehož členy by se stali výhradně odborní muzejní pracovníci, a který by měl jako hlavní úkol „práci organizační“. Moravský zemský archiv v Brně, fond G 466 – *Josef František Svoboda, pozůstalost 1887–1946 (1971)*, kart. 2, inv. č. 40 – dr. Jaroslav Helfert, Zemské muzeum Brno 1912–1944, fólie č. 2.
- ¹¹ Počáteční organizace uměleckoprůmyslových muzeí byla v roce 1912 přejmenována na Svaz rakouských muzeí (Verband österreichischer Museen) a měla ambici stát se vrcholným orgánem všech muzeí na území Předlitavska. *Bericht über die 13. Tagung des Verbandes österreichischer Museen in Bozen*. Mitteilungen des Erzherzog Rainer-Museums in Brünn (dále jako MERM) 30, 1912, č. 10, s. 156. Původní orientace na problematiku uměleckého průmyslu však zůstala v jeho aktivitách i nadále zásadní. O tom svědčí zprávy z konferencí, kterých se konalo za dobu existence svazu celkem patnáct a pravidelně vycházely v *Mitteilungen* brněnského uměleckoprůmyslového muzea v letech 1900–1917. Více viz K i r s c h , Otakar: *Německé muzejnictví na Moravě*. Disertační práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2008, s. 59–65.
- ¹² Význam tohoto sdružení, jehož základy byly položeny již v roce 1905, byl pro německo - moravské muzejnictví zásadní a přelomový. Vlastně poprvé se zde pod jednotným vedením ocitly všechny významnější vlastivědné muzejní ústavy moravských Němců, což kromě výrazného prohloubení dosavadní dosti nesourodé a nesoustavné vzájemné spolupráce mezi nimi znamenalo, že i těm nejmenším muzeím byly zprostředkovány důležité myšlenky tehdejšího muzejnictví i praktické rady pro muzejní práci. Informace o zasedáních německo - moravských místních muzeí přinášel opět časopis uměleckoprůmyslového muzea v Brně v letech 1905–1914. Více viz K i r s c h , O.: *Německé muzejnictví na Moravě*, s. 66–71.
- ¹³ Existence VöK v rámci českých zemí končí záhy po vzniku republiky, stejně jako činnost VdmO, jehož členská základna se ovšem integrovala do nově vznikajícího německého muzejního svazu v Československu. O podobě a průběhu tohoto začlenění: Tamtéž, s. 73–77.

Mezi oběma těmito „monarchistickými“ organizacemi a jejich prvo-republikovými protějšky lze nalézt celou řadu shodných prvků, ale také významných odlišností. Určitou podobnost vykazovaly zvláště v hlavních cílech svého programu, který zaměřily na utužení vzájemných kontaktů mezi svými členy, na prohloubení jejich odborných znalostí a hájení zájmů muzejnictví na veřejnosti. Poněkud odlišný však byl způsob realizace těchto snah v praxi, což bylo mimo jiné způsobeno také mírou jejich propojení s orgány státní správy. VöK i VdmO totiž vznikly jako přímá reakce části muzejních pracovníků na velmi bouřlivou situaci v muzejnictví na přelomu devatenáctého a dvacátého století, a nikoli na přímý popud či dokonce objednávku státní sféry.¹⁴ Tento rozdíl se projevoval nejen v přístupu členské základny k těmto organizacím,¹⁵ ale i akcentováním určitých odlišných prvků v rámci jejich činnosti. Významná byla v tomto směru především jejich role iniciátora a zároveň i zprostředkovatele nových trendů a koncepcí v muzejní sféře, jejichž přímým důsledkem byl průnik tehdejších moderních metod práce, proudících sem převážně z vilémovského Německa, a tím zvýraznění a zkvalitnění muzejních aktivit jednotlivých ústavů.

Specifikem obou předlitavských svazů byl i fakt, že přímý popud k jejich vzniku vzešel z tehdejšího německého kulturního a duchovního prostředí Moravy. Nikoli centrum monarchie Vídeň se svými honosnými muzejními institucemi, ale v mnoha ohledech provinční brněnské prostředí stálo u zrodu celé iniciativy a také v následujícím období hrálo roli hlavního koordinátora činnosti obou organizací. Tato skutečnost velmi úzce souvisela s obecně platnými mechanismy vztahů a rozdělení rolí uvnitř zájmových skupin. Jestliže jejich založení a následné aktivity předpokládaly širokou podporu a kooperaci ze strany v nich sdružených jedinců a korporací, reálné vedení a řízení vždy spočívalo na úzkém okruhu několika osob, v mnoha případech pouze jednotlivců. V tomto případě se jevilo možné takovouto

¹⁴ Český svaz vznikl díky těsné spolupráci Ministerstva školství a národní osvěty s nejvýznamnějšími představiteli českého muzejnictví. Š p é t , J.: *Přehled vývoje českého muzejnictví*, s. 73–74. Co se týká svazu německého, ten byl ustaven až roku 1922 v Liberci, a to díky nadstandardním vztahům mezi sekčním šéfem ministerstva Zdeňkem Wirthem a zaměstnancem pražského památkového ústavu Rudolfem Hönigschmidem, pozdějším jednatelem svazu. O Hönigschmidovi např. B a c h m a n n , Erich: *Rudolf Hönigschmid zum 90. Geburtstag*, Mitteilungsblatt des Adalbert Stifter Vereins 14, 1966, č. 2, s. 1; *Rudolf Hönigschmid – Lebenslauf* (tiskopis v digitalizované podobě v držení autora).

¹⁵ Např. v rámci zasedání VdmO panovaly takřka rodinné vztahy, což umožňovalo individuální přístup k řešení konkrétních problémů jednotlivých muzeí. U obou prvorepublikových svazů to bylo, zvláště díky narůstajícímu počtu členů, prakticky nemožné.

osobu nalézt právě v historikovi umění, architektovi a muzejníkovi Juliovi Leischingovi.¹⁶

Julius Leisching jako iniciátor vzniku muzejních svazů

Jak je možné, že právě v muži působícím v Brně našlo rakouské muzejnictví tak významnou osobnost? V prvé řadě je třeba si uvědomit, že Brno na přelomu devatenáctého a dvacátého století v mnoha ohledech začalo stále výrazněji začleňovat do vědeckého života monarchie. Značnou měrou se o to zasloužily mnohé brněnské kulturní instituce, které do svých řad začaly přijímat nové a velmi schopné pracovníky z jiných částí monarchie. Asi nejvýraznějším příkladem v tomto směru byla zdejší německá technika, kde působilo mnoho vědců a pedagogů, pro něž se Brno stalo přestupní stanicí k pozdější hvězdné kariéře.¹⁷ Jejich příchod mnohdy souvisel s přetla-

¹⁶ Jeho cesta k muzejnictví nebyla přímá, v mládí se totiž věnoval také jiným zájmům, zvláště architektuře, kterou studoval ve Vídni a Drážďanech. Jeho nejranější odborné práce a přednášky se zabývaly především pedagogicko – didaktickými a výchovnými tématy, brzy však objevil, snad díky působení svého bratra Eduarda činného v Rakouském muzeu pro umění a průmysl, svou zálibu v uměleckém průmyslu, kterou v dalších letech postupně prohluboval. Přesto se v poměrně mladém věku stal v roce 1894 ředitelem Moravského uměleckoprůmyslového muzea, kde působil až do roku 1921. Poté vykonával funkci ředitele v salcburském muzeu. *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950*. Ed. Leo Santifaller, sv. 5. Wien 1972, s. 110. Co se týká Leischinga a jeho aktivit na poli historie umění, vlivem značně širě svých zájmů se nemohl příliš ponořit do odborného studia, přesto se snažil o četné syntetizující práce (např. *Kunstgeschichte Mährens*). To mu přineslo řadu odsudků od odborníků především z českého prostředí (W i r t h, Zdeněk: *Julius Leisching*, Umění 7, 1934, s. 129–130). Jeho přínos tak spíše tkvěl v zavádění nových metod a trendů při výkladu uměleckého díla. Sa m e k, Bohumil: *Dějiny umění na Moravě ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století (Od regionální vlastivědy a kulturní historie k samostatnému dějepisu umění)*. In: Kapitoly z českého dějepisu umění I. Eds. R. Chadraba, J. Krása, R. Švácha, A. Horová. Praha 1986, s. 223. Podobný názor má i G a b r i e l o v á, Bronislava: *K dějinám Moravského uměleckoprůmyslového muzea v Brně*. Brno 2003, s. 19.

¹⁷ Rozhodně v jejich případě nešlo o jakousi druhou garnituru. Za všechny lze připomenout ekonomu, filozofa, sociologa a průkopníka austrofašismu Othmara Spanna narozeného ve Vídni – Altmannsdorfu a studujícího ve Vídni, Curychu, Bernu a Tübingenu, či vynálezce Viktora Kaplana, rodáka z Mürzzuschlagu ve Štýrsku a absolventa vídeňské techniky. Při analýze fenoménu této migrace je nutné si uvědomit, že tato kulturní výměna nefungovala pouze „jedním směrem“. I z Moravy odcházeli do významných pozic ve Vídni lidé, kteří se zde posléze stali výraznými osobnostmi. Platilo to v případech Augusta Prokopa, architekta a ředitele brněnského uměleckoprůmyslového muzea, který z tohoto místa odešel na německou techniku, a Rudolfa Eitelbergera von Edelberg, mimo jiné iniciátora vzniku a posléze i ředitele Rakouské-

kem na místa odborných pracovníků v rakouské metropoli a mnozí z těch, kdo se v této tvrdé konkurenci neuplatnili, pak velmi rádi, alespoň na čas, přijali nabídku z nedalekého města, odkud mohli být i nadále ve styku s děním v rakouské metropoli. Dokladem, že tato kulturní výměna platila i pro muzejníky, byl právě případ brněnského uměleckoprůmyslového muzea, které neváhalo na funkci ředitele dosadit mladého, zároveň však již zkušeného a ambiciózního odborníka s vazbami na vídeňské, ale i říšskoněmecké kruhy.

A byly to právě tyto velmi úzké vztahy, které, kromě nesporných odborných a organizačních schopností, sehrály velmi důležitou roli při Leischingových úspěšných aktivitách při organizaci rakouského muzejnictví. Vliv na jejich utváření mělo již samotné místo jeho narození a v určité míře i původ rodičů.¹⁸ Leisching vychovávaný ve vídeňském prostředí se již od mládí seznamoval s jeho kulturním životem, důležité impulsy pro svou další kariéru však získal také v rodišti svých předků, Sasku. Právě zde se mu podařilo získat první kontakty, které mu později umožnily proniknout mezi respektované představitele muzejnictví v německy mluvících zemích. Nejdůležitější však pro něj přesto zůstávaly nadstandardní relace s vídeňským prostředím, zvláště s Rakouským muzeem pro umění a průmysl (Österreichisches Museum für Kunst und Industrie), tehdejší ikonou a vzorem uměleckoprůmyslového hnutí nejen v rámci tehdejšího Předlitavska. Ty souvisely především s působením Leischingova o šest let staršího bratra Eduarda (1858–1938),¹⁹ pozdějšího dlouholetého ředitele této instituce,

ho muzea pro umění a průmysl. O něm Schram, Wilhelm: *Das Leben und Wirken des Kunstforschers Rudolf Eitelberger von Edelberg*. Brünn 1887, Lachnit, Edwin: *Die Wiener Schule der Kunstgeschichte und die Kunst ihrer Zeit: zum Verhältnis von Methode und Forschungsgegenstand am Beginn der Moderne*. Wien – Köln – Weimar 2005. Více o této problematice viz Brno Vídní, Vídeň Brno: Zemská metropole a centrum říše v 19. století. *Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 22–23. listopadu 2007 v Brně*. Ed. L. Fasora, J. Hanuš a J. Malíš. Brno 2008.

18 Leischingovi rodiče byli evangelického vyznání, otec pocházel z durynského Erfurtu a matka z Lipska. Do Vídně se oba přistěhovali roku 1850, přesto si však rodina živící se obchodem stále zachovávala vazby na rodnou „otčinu“, což mělo, podobně jako poměrně široce vedená kulturní výchova potomků (zvláště v oblasti hudby), podstatný vliv i v dalším Leischingově životě. Husty, Peter: *Julius Leisching ... „ein durchaus moderner Museumsgestalter“*. In: *Das Wesen Österreichs ist nicht Zentrum, sondern Peripherie*. Gedenkschrift Hugo Rokyta (1912–1999). Český Těšín 2002, s. 132.

19 Eduard Leisching vystudoval na univerzitách ve Vídni a Berlíně filologii, historii a filozofii, přičemž ve Vídni se jeho učitelé stali takové osobnosti jako např. Rudolf von Eitelberger či Franz Brentano. Po ukončení studia v roce 1884, kdy mu byl ve Vídni udělen titul doktora filozofie, byl jeho pracovní život spjat především s Rakouským muzeem pro umění a průmysl. V roce 1885 zde nastoupil jako praktikant, již ve stej-

který zde již v době vzniku obou svazů zastával post sekretáře. Právě postava tohoto muže mohla sehrát významnou roli nejen při jmenování tehdy osmadvacetiletého Leischinga ředitelem brněnského Moravského umělecko-průmyslového muzea, ale patrně i při jeho úsilí organizačně sjednotit všechna umělecko-průmyslová muzea Předlitavska.²⁰

Jestliže tyto příznivé okolnosti Leischingovi od počátku pomáhaly v jeho kariéře, on sám je dokázal podpořit svými vlastními aktivitami na poli teoretického uvažování o muzejním fenoménu. Ovlivněn myšlenkami Gottfrieda Sempera (1803–1879), Justa Brinckmanna (1843–1925) a Alfreda Lichtwarka (1852–1914) viděl jednu z nejdůležitějších úloh muzea, vedle jeho uchovávací funkce, v úzkém kontaktu s publikem. Na rozdíl od dalších názorů na vylepšení vztahu muzeum – návštěvník se ředitel brněnského MUM ve svých úvahách vydal poněkud odlišným směrem. Vyšel totiž z přesvědčení, že pokud má být instituce muzea určena nejen úzkému okruhu učenců, ale i široké veřejnosti, musí disponovat kompetentními odborníky, kteří budou schopni tento požadavek naplnit.²¹ A právě odborní

ném roce se však stal sekretářem. Od roku 1895 působil jako kustod, od roku 1897 jako zástupce ředitele, no a konečně v letech 1909–1925 toto muzeum sám vedl. Za dob jeho ředitelského působení došlo k otevření muzejní přístavby (1909) a s tím bylo spojené i nové uspořádání umělecko-průmyslových sbírek (1910–1913). V této funkci se významně snažil také o rozšíření sbírek muzea (starovídeňská porcelánová místnost z paláce Dubských, sbírka koberců ze dvorního eráru po první světové válce) a výstavní činnosti (zejména rakouského, ale i zahraničního uměleckého řemesla), jejímž důsledkem byla i významná zprostředkující role muzea mezi průmyslem a řemeslem na jedné straně a umělci tvořícími užité umění na straně druhé. Z těchto aktivit je možné připomenout alespoň výstavu u příležitosti zasedání devátého mezinárodního kongresu bydlení z roku 1910 nebo výstavbu domácího uměleckého průmyslu v rámci zasedání německého pracovního svazu (Deutscher Werkbund) ve Vídni roku 1912. Kromě svého angažmá v tomto vídeňském muzeu významným způsobem působil i ve vídeňské umělecko-průmyslové škole a vídeňském vzdělávacím spolku (Wiener Volksbildungsverein), dále byl členem mnoha dalších odborných společností, kupříkladu i členem kuratoria pražského umělecko-průmyslového muzea, korespondentem centrální komise atd. Po svém penzionování roku 1925 byl až do roku 1934 činný jako poradce města Vídně v záležitostech umění. Zemřel v roce 1938, po připojení Rakouska k Velkoněmecké říši. K a n n , R. A., L e i s c h i n g , P.: *Ein Leben für Kunst und Volksbildung. Eduard Leisching (1858– 1938) – Erinnerungen. Fontes rerum Austriacarum*, odd. 1 – Scriptorum, sv. 11, Wien 1978, s. 223–227.

²⁰ Toto muzeum se do aktivit svazu přímo nezapojilo a dalo tak Leischingovi šanci stát se jeho hlavní postavou. Přesto s tímto ústavem zástupci VöK na společných konzultacích probírali otázku pořádání výstav a přednáškových cyklů, výměnu fotografií atd. *Die zehnjährige Tätigkeit des Verbandes österreichischer Kunstgewerbemuseen*, MERM 29, 1911, č. 2, s. 29.

²¹ L e i s c h i n g , J.: *Museumskurse*, s. 91–92.

muzejní pracovníci a jejich schopnost vypořádat se s nástrahami této specifické práce stáli v centru jeho úvah o muzejnictví.²²

Leisching došel k závěru, že funkce kustoda je natolik rozsáhlá a náročná, že prakticky není v silách člověka ji celou samostatně obsáhnout. Svým způsobem se pak každý muzejník částečně stává, i při vysokoškolském vzdělání, v určitých ohledech diletantem.²³ Aby se jeho diletantismus minimalizoval, potřebuje načerpat informace nutné ke své práci. Právě v této fázi patrně dochází k Leischingovu největšímu přínosu pro muzejnictví počátku dvacátého století. Ve svém článku s názvem *Museumskurse* uveřejněném hned v prvním ročníku prestižního německého časopisu *Museumskunde*²⁴ se pokusil analyzovat postup, který by zabezpečil co nejúplnější vzdělání muzejního pracovníka.

Leisching v tomto textu nejdříve probírá dosavadní formy vzdělávání u starších kustodů a dochází k názoru, že často jediným vychovatelem je pro ně muzeum samo. Tato instituce se mu v tomto případě jeví jako matka, která si sama vychovává své děti,²⁵ což ovšem, podle něj, není ideální řešení. Proto především v případě začínajících pracovníků a muzejníků z menších měst vznesl požadavek, aby jejich vzdělání bylo pravidelně doplňováno kurzy. Ty by měly být vedeny zkušenými a uznávanými kolegy z centrálních ústavů, kde by jejich teoretické výklady mohly být vhodně doprovázeny prohlídkami sbírek a dalších částí muzea.²⁶ Leischingovy myšlenky se v tomto směru dočkaly i realizace. Své návrhy na konání takovýchto kurzů totiž přednesl na mezinárodním muzejním sjezdu v Amsterdamu, který je odsouhlasil.²⁷

²² Nutno dodat, že velmi podobně tuto problematiku řešil již časlavský muzejník Kliment Čermák ve svém článku *Výchova v museologii*. Věstník československých muzeí a spolků archeologických 4, 1901, č. 12, s. 173–176.

²³ Toto slovo, vyvolávající dnes především negativní konotace, nebylo ovšem na konci devatenáctého století chápáno v pejorativním smyslu. Hlavně v německé literatuře se značně rozšířilo chápání diletanta jako vzdělaného amatéra, který může ovlivnit tehdejší umělecké trendy. L i c h t w a r k , Alfred: *Wege und Ziele des Dilettantismus*. München 1894; *Vom Arbeitsfeld des Dilettantismus*. Berlin 1902, v českých zemích o tomto tématu i L e i s c h i n g , Julius: *Dilettantismus*, Mitteilungen des Maehrischen Gewerbemuseums in Brünn (dále jako MMGM) 14, 1896, č. 9, s. 65–67; a č. 10, s. 73–76; *Zur Pflege des Dilettantismus in Oesterreich*. Brünn 1900.

²⁴ L e i s c h i n g , J.: *Museumskurse*, s. 91–96.

²⁵ Tamtéž, s. 93.

²⁶ Kromě kurzů, které by měly přiblížit hlavně specifické sbírky (sklo, keramika, dřevo atd.), nastoluje Leisching i myšlenku vedení kurzů technologických, jejichž úkolem bylo přiblížit i techniku výroby předmětů uměleckého řemesla. *Tamtéž*, s. 94.

²⁷ První z těchto kurzů se měl z rozhodnutí sjezdu konat pod vedením Justa Brinckman-

Leisching však jejich realizací svoje úsilí o vylepšení profesní úrovně muzejních zaměstnanců neskončil. Stanul před další zásadní otázkou: Jakým způsobem zajistit pravidelný kontakt, při kterém by mohlo dojít k výměně těchto informací? Ideálním řešením Leischingovy se zdála být každoroční setkání muzejních pracovníků v některém z muzeí, která by mohla být rozšířena také o další důležité otázky muzejnictví. Z těchto schůzek pak již nebylo daleko k pevnějším, stabilnějším a ve svém důsledku i intenzivnějším formám spolupráce prostřednictvím muzejních svazů.²⁸ Jejich založení se Leischingovi podařilo realizovat na začátku dvacátého století u dvou nejrozšířenějších typů muzeí – uměleckoprůmyslových a vlastivědných. Zvláště v případě muzeí vlastivědných pro něj bylo důležitou motivací, kromě zájmu na jejich úspěšném fungování, také jejich užší připoutání k brněnskému uměleckoprůmyslovému muzeu.²⁹ K úsilí o vylepšení úrovně rakouského muzejnictví se tak přidávají i praktické důvody, které měly zajistit i úspěšný rozvoj mateřské instituce.

Julius Leisching jako hlavní osobnost a reprezentant VdmO a VöK

Význam Julia Leischinga pro oba svazy však rozhodně nespočíval pouze v jeho zakladatelském úsilí, ale také v přímém a bezprostředním působení, díky kterému jim vtiskl takřka na dvě desetiletí svůj nezaměnitelný rukopis. Zvláště v rámci VdmO, kde vůbec poprvé došlo k úzké kooperaci všech významnější muzejní instituce moravských Němců, vystupoval jako jeho hlavní osobnost a reprezentant.³⁰ Inicioval, řídil a podílel se na většině jeho aktivit a zároveň se stal hlavním zprostředkovatelem aktuálních muzejních

na v Hamburku. *Kleine Kunstnachrichten: Der internationale Museumsverband*, MMGM 23, 1905, č. 10, s. 157.

²⁸ O Leischingově bezprostředním vlivu na vznik VdmO *Museumsnachrichten: Maehrischer Ortismuseentag*, MMGM 23, 1905, č. 5, s. 80. Co se týká ustanovení VöK, to ředitel brněnského uměleckoprůmyslového muzea inicioval distribucí dotazníku na adresu všech významných muzeí tohoto typu v Předlitavsku. Moravský zemský archiv v Brně, fond G 412 – *Moravské uměleckoprůmyslové muzeum*, kart. 52, i. č. 95 (1899), č. fólie 273 – Koncept dotazníku napsaný Leischingem ze 7. 2. 1899. Sám pak byl později označován jako zakladatel uměleckoprůmyslového svazu (Gründer des Verbandes). *Bericht über die Troppauer Tagung des Verbandes österreichischer Kunstgewerbe - Museen*, MMGM 23, 1905, č. 6, s. 95.

²⁹ Leisching tak díky pravidelnému kontaktu s těmito muzei získal přehled o jejich sbírkách, což dokázal využít nejen v akviziční politice (výměny předmětů), ale především při pořádání četných výstav v brněnském uměleckoprůmyslovém muzeu (zápůjčky).

³⁰ *Julius Leisching* †. Tagesbote – Morgenblatt 83, 28.5.1933, č. 247, s. 8.

trendů pro regionální ústavy sdružené ve VdmO.³¹ Podobně tomu bylo i v případě VöK, kde i přes působení mnoha výrazných osobností jako Gustav Edmund Pazaurek (1865–1935), Edmund Wilhelm Braun (1870–1957) či Karel Chytil (1857–1934) patřil mezi neaktivnější členy a svým vystupováním si zde získal rozhodující postavení. Výsledkem jeho několikaletého intenzivního působení pak bylo podstatné rozšíření znalostí moderních metod práce, a tím i zkvalitnění některých muzejních aktivit, což se týkalo především výstavní činnosti,³² ale i práce se sbírkami a návštěvníkem.

V této souvislosti je jistě zajímavé srovnání jeho činnosti v rámci těchto svazů s pozdějšími „následovníky“ ve VdMH, konkrétně jeho předsedou Braunem. Dá se říci, že právě při této komparaci zřetelně vynikne Leischingova osobní zainteresovanost ve věci organizace muzejní práce. Leisching jako předseda hrál rozhodující roli již od založení obou svazů, zatímco Braun stál v době zrodu „československého“ Svazu víceméně v pozadí. I když na tuto skutečnost mohla mít vliv také tehdejší poměrně nepřehledná situace v opavském muzeu,³³ rovněž Braunovo pozdější působení ve funkci

³¹ Rozhodně se však nestal pouhým pasivním zprostředkovatelem cizích myšlenek, ale dokázal své názory na muzejní problematiku, které zapadaly do nových trendů německého muzejnictví, pregnantně zformulovat. Publikoval je především v časopise brněnského uměleckoprůmyslového muzea. L e i s c h i n g , Julius: *Die Bedeutung der Ortsmuseen*, MMGM 21, 1903, č. 8, s. 57–64; *Die Museen als Volksbildungstätten*. tamtéž 21, 1903, č. 18, s. 137–140, ale i v prestižním časopise *Museumskunde*, kde mu vyšly další články zabývající se především jednotlivými muzejními ústavy, například *Das Steierische Volkskunde – Museum in Graz*, *Museumskunde* 14, 1919, č. 2, s. 60–66; *Das Badische Kunstgewerbemuseum in Karlsruhe*, tamtéž 15, 1920, č. 1, s. 32–41; *Das Technische Museum für Industrie und Gewerbe in Wien*, tamtéž 17, 1922, č. 1, s. 17–26.

³² Leisching se v tomto směru dokonce podílel na reinstalaci sbírek některých svazových muzeí. Ještě před první světovou válkou jej požádali zástupci města Šumperka, aby osobně uspořádal expozici muzea podle zásad obvyklých v brněnském uměleckoprůmyslovém muzeu. *VIII. Tagung des Vebandes Deutsch-mährischer Ortsmuseen und II. Mährischer Heimatschutztag*, MERM 32, 1914, č. 7, s. 108. V případě Moravské Třebové máme zprávy, že těsně po první světové válce nově utřídil všechny sbírky kromě přírodovědné a numizmatické. *Bericht des Kuratoriums der L. V. Holzmairischen Museumsstiftung: Museumsbericht, Mitteilungen zur Volks- und Heimatkunde des Schönhengster Landes* 15, 1919 (uvedeno 14, 1918), s. 178. Některé zdroje hovoří i o tom, že od něj pocházely i koncepty pro uspořádání sbírek v Teplicích, Moravské Ostravě, Terstu a Innsbrucku. *Julius Leisching †*, *Tagesbote – Morgenblatt* 83, 1933, 28. 5., č. 247, s. 8; P. St. (Paul Strzemcha-Kirsch): *Julius Leisching †*, *Zeitschrift des Deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens* 34, 1933, s. 145. K mnoha instalacím se Leisching také kriticky vyjadřoval. L e i s c h i n g , Julius: *Deutschmährische Kunstausstellung in Znam*, MERM 1914, č. 10, s. 145–146.

³³ V literatuře dlouho tradovanou skutečnost, že opavské zemské muzeum bylo, i díky

předsedy nebylo natolik intenzivní jako v případě Leischinga. Zdá se, že Braun, angažující se nejen v opavském muzeu, ale i na poli historie umění, kulturních dějin, památkové péče, dokonce i krásné literatury a poezie,³⁴ již neměl dostatek času věnovat se svazovým aktivitám v plné síle. Jeho postavení v této organizaci je tak třeba chápat spíše jako čestné, vyplývající z Braunovy vědecké autority a pozice ředitele muzea, které němečtí muzejníci v Československu považovali za svou významnou kulturní instituci. To je zřejmě jedním z důvodů, proč do této funkce nikdy nekandidoval Rudolf Hönigschmid, jehož lze díky organizačním schopnostem a zvláště úzkým kontaktům s představiteli orgánů státní správy bezesporu považovat za hlavní postavu VdMH.

Mnohem více, alespoň co se týká intenzity zájmu o organizaci muzejnictví, má Leisching společného se svým moravským protějškem Jaroslavem Helfertem. Jako uznávané osobnosti se oba stali hlavními myšlenkovými představiteli organizačních koncepcí, které však od sebe byly odlišné jak svými cíli, tak i náplní činnosti. Zatímco Leisching založil VdmO a VöK za přímé a široké podpory samotných muzeí se snahou vylepšit jejich společenské postavení a způsob práce, Helfert kolem sebe v rámci SČM vytvořil poměrně autonomní skupinu moravských muzeí za vydatné pomoci státních a samosprávných úřadů³⁵ a několika muzejních spolupracovníků. A právě akcentace politických vlivů v Helfertově pojetí, které usilovalo o začlenění moravského muzejnictví do služeb státu, je daleko markantnější než u Leischinga. To se projevilo i v náplni činnosti tohoto uskupení, v něm se řešily spíše hospodářsko-správní záležitosti, jako bylo rozdělení

Braunově ředitelské funkci, spíše německým ústavem, nepotvrzují poslední výzkumy. Například Pavel Šopák dokazuje, že hlavní vliv na správu ústavu ve dvacátých letech získala Zemská správní komise, která významně zasahovala i do akviziční a výstavní činnosti. Š o p á k, Pavel: *Václav Karel Vendl jako historik umění*, Časopis Slezského zemského muzea – vědy historické 50, 2001, s. 188. Nutno však dodat, že ambice některých českých muzejníků obsadit v opavském ústavu vedoucí pozice narážely na nepochopení centrálních orgánů v Praze, které v čele ústavu podporovaly právě Brauna. Š o p á k, Pavel: *Opavská léta Karla Černožského*, Acta Musei Moraviae – scientiae sociales 91, 2006, č. 1–2, s. 157.

34 O těchto jeho aktivitách viz Š o p á k, Pavel: *Edmund Wilhelm Braun*. Opava 2008.

35 Týkalo se to zvláště jejich pomoci při reorganizaci MZM a brněnského muzejnictví, kdy si městské muzeum, MUM a MZM podle Helfertových propozic vzájemně vyměnily část svých sbírek. Gomperzova galerie byla rozhodnutím zastupitelstva z 15. července 1921 odevzdána MZM s výhradou vlastnictví města Brna. Jh. (Jaroslav Helfert): *Zprávy: Spojená Zemská a městská galerie v Brně*. Moravsko-slezská revue 15, 1922, s. 82–83.

státních subvencí, vymezení územních kompetencí jednotlivých muzeí či snaha o vytvoření muzejní hierarchie na Moravě v čele s MZM.³⁶

Zůstává tak pouze hypotetickou otázkou, jakým směrem by se německý prvorepublikový svaz vyvíjel, kdyby v jeho čele stanul právě Leisching. Nebylo k tomu tak daleko. Sám totiž začínal vznik tohoto svazu připravovat,³⁷ nicméně jeho vynucený odchod, který proběhl jen několik málo let po ustanovení československé republiky, mu zabránil záměry dokončit. Události těsně po konci první světové války měly pro Leischinga tragické vyústění.³⁸ V městském muzeu v Salcburku, kam z Brna odešel, se sice Leisching podílel na přestavbě tamních sbírek, co je však z hlediska tématu důležitější, na svém novém působišti i nadále vyvíjel organizátorské aktivity. Šlo vlastně o úsilí transformovat VÖK v podmínkách rakouské republiky.³⁹ O to se Leisching pokoušel z pozice předsedy, kterou si udržel až do své smrti v roce 1933. Po jeho smrti se do čela tohoto svazu dostal přednosta obrazárny ve Štýrském Hradci a rodilý Pražan Karl Garzarolli-Thurnlackh (1894–1964).

³⁶ K. R.: *Organisátor moravského muzejnictví*, Rozkvět (ročník chybí) 1933, č. 39, s. 2.

³⁷ Iniciátor německého svazu v první republice Rudolf Hönigschmid uvádí, že na aktivity německo – moravských muzeí, která chtěla vytvořit československý svaz, jej upozornil právě Julius Leisching. Státní okresní archiv Nový Jičín, fond *Musejní spolek Nový Jičín* (nezprac.), kart. 2, inv. č. 5 – složka Musejní spolek 1906 – 1930, podsložka 1906 – 1910, podpodsložka 1920 – Dopis Rudolfa Hönigschmida Antonu Blaschkemu (předsedovi novojičínského muzejního spolku) z 9. prosince 1920.

³⁸ Leischingův odchod si při převzetí správy nad muzeem vymínila, i díky manažerskému selhání, kdy během první světové války brněnské uměleckoprůmyslové muzeum značně zadlužil, brněnská obchodní a živnostenská komora, což velmi nelibě nesla německá kulturní veřejnost v Brně. *Mannigfaltiges: Julius Leisching*, *Deutschmährische Heimat* 8, 1922, č. 2, s. 63–64. I přesto mu komora každoročně vyplácela apanáž. Archiv Moravské galerie v Brně, fond *Uměleckoprůmyslové muzeum*, p. č. Sb 13/98 – Julius Leisching. Dopis advokáta Heinricha Rosenberga brněnské obchodní a živnostenské komoře z 2. března 1922.

³⁹ Ještě v roce 1918 měl mít celkem 23 členů, nicméně v to byla započítána i muzea z českých zemí, Kraňska, Haliče a Jižních Tyrol, která Svaz záhy opustila. Po několikaleté přestávce se zbylé ústavy sešly v roce 1923 v Linci, důležitější pro další vývoj se však stalo až zasedání v Innsbrucku uskutečněné ještě v tomtéž roce, které znamenalo faktické obnovení činnosti této organizace. L e i s c h i n g , J.: *Zweck und Grenzen der Museen*, s. 3.

Závěr

Postava ředitele uměleckoprůmyslového muzea v Brně Julia Leischinga i přes většinou regionálně zaměřené aktivity bezesporu přesáhla rámec nejen moravského, ale také rakouského muzejnictví. Můžeme jej zařadit do relativně úzké skupiny významných muzejních pracovníků, kteří se na přelomu devatenáctého a dvacátého století v teoretizující rovině zabývali muzejním fenoménem. Přínos Julia Leischinga, udržujícího s těmito veličinami světového muzejnictví poměrně úzké kontakty, spočíval především ve způsobu aplikace některých tehdy diskutovaných metod a koncepcí muzejní práce do činnosti jednotlivých muzeí uměleckoprůmyslového a vlastivědného zaměření. Prostředkem k naplnění těchto snah se mu staly především dvě zájmové organizace muzejních pracovníků (VöK, VdmO). Obě tato uskupení vznikla jako přímá Leischingova iniciativa a brněnskému muzejníkovi se v nich postupně podařilo shromáždit zástupce řady důležitých muzejních institucí Předlitavska. V jejich rámci se pak jednotliví členové seznamovali a zároveň debatovali o nejrůznějších problémech tehdejšího muzejnictví, přičemž se zde získané informace a znalosti pokoušeli uplatnit ve svých domovských ústavech. Činnost VöK a VdmO tak významným způsobem přispívala nejen k rozvoji jednotlivých v něm sdružených muzeí, ale i k pozvednutí celkové úrovně předlitavského muzejnictví. Leischingovy aktivity, doceněné i v současné odborné literatuře,⁴⁰ sice náhle přerušily popřevratové události v tehdejší Československu, přesto tomuto muzejníkovi bezesporu náleží přední místo mezi nejdůležitějšími osobnostmi muzejnictví v českých a rakouských zemích.

JULIUS LEISCHING AND HIS CONTRIBUTION TO THE FORMATION OF THE MUSEOLOGY IN THE CISLEITHENIA

Julius Leisching (1865–1933) was the director of Museum of Applied Arts in Brno. Despite mostly regionally oriented activities his influence undoubtedly went beyond the scope of Moravian and Austrian museology. He belonged to a rather small group of museologists who were concerned with the problems of both practical and theoretical aspects of museum phenomena at the turn of the 20th century. Julius Leisching was in close contact with the

⁴⁰ H u s t y , P.: *Julius Leisching*, s. 131–142; W a i d a c h e r , Friedrich: *Průručka všeobecné muzeologie*. Bratislava 1999, s. 83. Jeho přínos však byl uznáván již za jeho života, kdy se setkáváme s tím, že Leischingovo jméno bylo uváděno vedle takových osobností, jakými byly Brinckmann, Lessing, Volbehr či Deneken. G r a u l , Richard: *Aufgabe der Kunstgewerbemuseen*. In: *Die Kunstmuseen und das deutsche Volk*. München 1919, s. 134–135.

authorities of the international museology. His specific contribution mainly lay in the way of application of some current theoretical conceptions to activities of museums of applied art and regional museums. Two interests groups became the main instruments for realization of his efforts - the Austrian Museums of Applied Arts Association and the German-Moravian Local Museums Association. Both groups came into existence thanks to direct Leisching's initiative and he managed to associate the representatives of several important museum institutions from Cisleithania. Soon there were created active units where the members could meet each other and discuss important issues of then museology. Thus, the associations' activity helped not only to develop individual associated museum institutions, but also to raise general standards of Cisleithanian museology. Although Leisching's activities in this area, recognized even in contemporary professional literature, were suddenly interrupted by post-revolutionary events in 1918, undoubtedly he is one of the most significant personages of museology in the Czech and Austrian Lands.

